

УДК 371.14

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ**І.Л. Холковська**

Анотація. У статті розкрито структуру концептуальної моделі формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів, яка складається з теоретико-методологічного, цільового, змістового, технологічного та організаційно-управлінського блоків.

Ключові слова: педагогічний конфлікт, конфліктологічна готовність, професійна підготовка майбутніх учителів, педагогічна модель.

Аннотация. В статье раскрыта структура концептуальной модели формирования готовности будущих учителей к предупреждению и решению педагогических конфликтов, которая состоит из теоретико-методологического, целевого, содержательного, технологического и организационно-управленческого блоков.

Ключевые слова: педагогический конфликт, конфликтологическая готовность, профессиональная подготовка будущих учителей, педагогическая модель.

Summary. In the article the structure of the conceptual model for the formation of future teachers ready to prevent and address pedagogical conflicts, which consists of a theoretical and methodological, destination, content, process, organizational and administrative units.

Keywords: teaching conflict conflictological readiness, training future teachers pedagogical model.

Постановка проблеми. Аналіз стану теоретичного висвітлення проблеми конфліктологічної підготовки майбутніх учителів та практики, що склалася у вищих педагогічних закладах, виявив необхідність концептуального моделювання процесу формування готовності педагогів до попередження та розв'язання конфліктів.

Аналіз попередніх досліджень. У сучасній педагогіці обґрунтовано декілька підходів до моделювання освітнього процесу. Традиційно педагогічні моделі будуються або через визначення системи проектних характеристик, або через виокремлення блоків чи модулів. У структурі педагогічних моделей Ю.С. Тюнников і Ю.А. Юрченко розрізняють три відносно самостійні блоки: проектно-методологічний, проектно-організаторський, проектно-технологічний [1]. Проектно-методологічний блок моделі, як правило, містить стратегію процесу, що моделюється, а також його вихідні теоретичні засади. У проектно-організаційному блоці відображаються принципи організації педагогічного процесу. Проектно-технологічний блок передбачає розгляд низки проектно-технологічних характеристик: цільових, змістових, процедурних, організаційно-управлінських. У деяких випадках перелік компонентів моделі розширюється за рахунок виокремлення цільового і змістового блоків.

Концептуальне моделювання варто розпочинати з уточнення поняття педагогічна система і визначення відмінностей моделі від педагогічної системи. Під педагогічною системою розуміють взаємопов'язані структурні і функціональні компоненти, підпорядковані завданням освіти, виховання і навчання підростаючого покоління і дорослих людей [1].

За В.П. Безпалько, педагогічна система – це «сукупність взаємопов'язаних засобів, методів, процесів, що є необхідними для створення організованого, цілеспрямованого та спланованого педагогічного впливу на формування особистості з заданими якістьми» [3]. У структурі педагогічної системи автор виокремлює такі елементи: учні, цілі навчання і виховання, зміст навчання і виховання, дидактичні процеси, вчитель, ТЗН, організаційні форми виховної роботи.

Згідно з Н.В. Кузьміною, структура педагогічної системи містить такі елементи: цілі, педагоги, учні, засоби педагогічної комунікації, навчальна інформація. При цьому на функціональному рівні в педагогічній системі автор виокремлює п'ять основних компонентів професійної діяльності сучасного вчителя: гностичний, проектувальний, конструювальний, комунікативний та організаторський [4].

Мета статті полягає в розкритті структури розробленої концептуальної моделі формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Концептуальна модель, на відміну від педагогічної системи, містить обґрунтування теоретичних засад педагогічного процесу. Поряд з елементами педагогічної системи вона вміщує метазнання, тобто принципи, підходи, що визначають стратегію організації навчально-виховної взаємодії. Принциповою відмінністю концептуальної моделі від педагогічної системи є те, що

педагогічна система вказує на те, які компоненти до неї входять і як вони між собою пов'язані, а концептуальна модель визначає потенціал системи, що може бути використаний для реалізації поставлених завдань. Враховуючи зазначені положення, нами розроблена концептуальна модель формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів. Розглянемо її складові та їх змістове наповнення.

Теоретико-методологічний блок моделі є метаблоком по відношенню до інших її складових. Він визначає загальну концептуально-методологічну основу підготовки студентів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів, регулює взаємозв'язки між іншими блоками моделі. У ньому представлені ключові ідеї, концептуальна основа та загальні підходи, на яких ґрунтується система конфліктологічної підготовки майбутніх учителів: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, комплексний, аксіологічний, акмеологічний, компетентнісний, рівневий.

Системний підхід (Ю.В. Агапов, В.Г. Виненко, В.В. Лаптев, А.В. Репринцев, Т.М. Томілова та ін.) - методологія, що полягає у виокремленні в педагогічній системі інтеграційних інваріантних системотвірних зв'язків і відношень, організації професійно-педагогічної підготовки як процесу розвитку особистості студента як системного цілого. У рамках системного підходу професійно-педагогічна підготовка розглядається як: цілеспрямоване формування професійно значущих особистісних якостей майбутніх учителів, необхідних психолого-педагогічних знань, умінь і навичок; педагогічний процес, орієнтований на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності.

Особистісно орієнтований підхід (В.І. Андреев, І.А. Зязюн, В.В. Краєвський, Н.І. Трубнікова, І.С. Якиманська та ін.) - методологія, що передбачає опору на особистісний аспект у підготовці майбутніх педагогів, створення умов для усвідомлення ними себе в ролі учителя, для об'єктивної оцінки своїх можливостей щодо розв'язання педагогічних конфліктів. Реалізація особистісно орієнтованого підходу здійснюється через: привнесення ціннісного змісту в загальноосвітні дисципліни, актуалізацію гуманістичного змісту психолого-педагогічної підготовки; створення особистісно орієнтованої педагогічної системи, що передбачає врахування і стимулювання індивідуальних навчальних та професійних можливостей кожного студента; створення умов для особистісно орієнтованого розвитку студентів на основі їх залучення до розробки й реалізації освітніх проєктів, до різних видів педагогічної діяльності та емоційно-особистісного спілкування з учнями.

Діяльнісний підхід (О.В. Бондаревська, П.Я. Гальперін, І.Я. Лернер, П.І. Підкасистий, М.М. Скаткін та ін.) - методологія, що орієнтує професійно-педагогічну підготовку на формування практичних дій, способів поведінки, необхідних майбутнім учителям для розв'язання навчально-виховних проблем. Реалізація цього підходу відбувається через: максимальне використання розвивальних можливостей навчальних ситуацій і предметних знань; організацію активної діяльності студентів, спрямованої на розвиток їх творчого професійного мислення, професійної компетентності.

Комплексний підхід (А.В. Бодяков, О.В. Григор'єва, І.П. Іванов, Н.Б. Крилова, В.В. Рябов та ін.) - методологія, яка передбачає реалізацію принципу єдності: моральної, загальнокультурної і спеціальної психолого-педагогічної підготовки; виховання студентів у навчальній діяльності та в громадському житті. Реалізація цього підходу відбувається через: комплексне формування усіх компонентів конфліктологічної готовності в їх єдності і взаємозв'язку; діалектичне поєднання теоретичного навчання з конкретною практичною діяльністю, активною громадською роботою, вихованням майбутнього учителя.

Аксіологічний підхід (О.В. Бондаревська, І.Ф. Ісаєв, А.В. Кирякова, Є.М. Шиянов та ін.) - методологія, яка орієнтує на інтеріоризацію студентами в процесі підготовки цінностей педагогічної культури, формування мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Акмеологічний підхід (О.С. Анісімов, А.А. Деркач, Н.В. Кузьміна, В.Е. Чудновський та ін.) - методологія, що розглядає професійно-педагогічну підготовку вчителя в двох аспектах: з одного боку, як процес досягнення певного рівня професійного розвитку, з іншого боку, як етап в досягненні особистістю вищого рівня досконалості (акме). Реалізація акмеологічного підходу відбувається через: розвиток професійно важливих якостей і педагогічних здібностей; стимулювання активності особистості як здатності свідомо впливати на навколишню дійсність, цілеспрямовано змінювати її та себе; визначення змісту й організації навчального процесу на основі акмеограми як вихідного, базового документу.

Компетентнісний підхід (С.П. Ахтирський, Р.Х. Гільмеєва, Ю.М. Кулюткін, А.В. Петрушина, І.Ф. Радіонова та ін.) - методологія, що розглядає педагогічну підготовку як процес формування професійних компетенцій майбутнього учителя, зокрема, у сфері попередження та розв'язання педагогічних конфліктів.

Рівневий підхід (Н.П. Клушина, Є.І. Лященко, В.М. Марченко, Н.Л. Стефанова та ін.) - методологія, що розглядає процес підготовки майбутнього учителя як перехід від одного рівня до іншого, кожен з яких передбачає власний зміст, форми і методи роботи: орієнтовний (адаптаційний, орієнтаційний), на якому студенти знайомляться із загальними підходами до розв'язання педагогічних конфліктів; базової підготовки, в процесі якого студенти отримують основні знання, уміння і навички в галузі конфліктологічної компетентності; творчого саморозвитку, який сприяє виробленню індивідуального стилю поведінки в конфліктних ситуаціях.

Цільовий блок моделі формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів представлений трьохрівневою системою завдань. Здійснення педагогічного процесу починається з визначення набору завдань, які репрезентують проміжні кроки на шляху до досягнення загальної мети. Раціональним засобом постановки педагогічних завдань є метод «дерева цілей», який передбачає використання ієрархічної структури, що отримується шляхом поділу загальної мети на підзавдання, а ті, у свою чергу, - на більш детальні складові, які можна назвати підзавданнями нижчого рівня або функціями. Метод «дерева цілей» орієнтований на отримання більш повної та відносно стійкої структури завдань, яка враховує закономірності цілепокладання, механізм змін, що відбуваються у системі, яка розвивається, принципи формування ієрархічних структур завдань і функцій.

Під час визначення ієрархічної структури завдань конфліктологічної підготовки майбутніх учителів нами враховувався комплекс таких вимог:

- головна мета, що знаходиться на вершині графа, повинна відображати кінцевий результат;
- реалізація підзавдань кожного рівня є необхідною і достатньою умовою реалізації завдань попереднього рівня;
- під час формулювання завдань різного рівня описуються очікувані результати, але не засоби їхнього отримання;
- підзавдання кожного рівня повинні бути незалежними одне від одного;
- у фундамент дерева цілей покладені завдання, зміст, способи та терміни виконання яких визначені з урахуванням перспективних цілей.

Генеральна мета є базовою для визначення часткових завдань (підзавдань). У відповідності до структури конфліктологічної готовності майбутніх учителів перший рівень містить три головні завдання:

1. Формування знань, які складають інформаційну основу процесу попередження та розв'язання конфліктів.
2. Розвиток умінь, що складають операційну основу попередження та розв'язання конфліктів.
3. Формування мотивації попередження та розв'язання конфліктів.

На наступному рівні виокремлені завдання диференціюються на конкретизовані підзавдання. Перше завдання деталізується таким чином:

1.1. Формування понять щодо явища конфлікту та конфліктної ситуації: а) знання про причини конфлікту; б) знання про типи конфліктів; в) знання специфіки перебігу конфліктів у залежності від індивідуально-типологічних та вікових особливостей його суб'єктів.

1.2. Формування знань щодо методів та прийомів вирішення конфліктів: а) знання загальних схем, правил, принципів аналізу конфліктної ситуації, конфлікту; б) знання прийомів попередження конфлікту; в) знання прийомів розв'язання конфлікту.

1.3. Формування супутніх психолого-педагогічних знань: а) уявлень щодо сутності взаємовідносин учасників педагогічного процесу; б) знання щодо стилів спілкування; в) знання вікових особливостей учнів.

Реалізація другого завдання передбачає:

2.1. Розвиток умінь діагностичного та прогностичного характеру: а) виявлення та диференціювання причин виникнення конфлікту; б) прогнозування можливостей розвитку конфліктної ситуації; в) розпізнання стресогенних факторів; г) виявлення учасників конфліктних ситуацій; д) аналіз структури та визначення виду таких ситуацій.

2.2. Розвиток умінь оцінного характеру: а) виокремлення загальних критеріїв та показників для оцінки динаміки розвитку міжособистісної взаємодії у конфліктній ситуації; б) інтерпретація поведінки суб'єктів педагогічної взаємодії; в) визначення рівня продуктивності розв'язання конфлікту.

2.3. Розвиток умінь перетворювального характеру: а) моделювання конфліктогенних ситуацій; б) профілактика конфліктних ситуацій; в) контроль і корекція перебігу зазначених ситуацій.

2.4. Розвиток умінь коригувального характеру: а) зміна поведінки учасників конфліктної ситуації з урахуванням етичних норм і правил та завдань навчально-виховного процесу; б) ефективне вирішення конфлікту.

Трете завдання – формування мотивації попередження та розв'язання конфліктів – конкретизується з урахуванням результатів сучасних досліджень з проблем мотивації. Психологи А.К. Маркова, О.М. Матюшкін, П.М. Якобсон розрізняють дві великі групи мотивів: пізнавальні, що пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесами її виконання, та соціальні мотиви, пов'язані з різними соціальними взаємодіями суб'єктів педагогічного процесу. Ці дві групи мотивів А.К. Маркова поділяє на декілька підгруп. Перша група мотивів містить: 1) широкі пізнавальні мотиви; 2) навчально-пізнавальні мотиви; 3) мотиви самоосвіти. Відповідно друга група мотивів охоплює: 1) широкі соціальні мотиви; 2) вузькі соціальні (позиційні) мотиви; 3) мотиви соціальної співпраці.

Орієнтуючись на таку структуру, ми виокремлюємо такі складові третього базового завдання конфліктологічної підготовки майбутніх учителів:

3.1. Формування пізнавальних мотивів готовності до попередження та розв'язання конфліктів: а) широких пізнавальних мотивів, що спонукають до оволодіння прийомами попередження та розв'язання педагогічних конфліктів; б) навчально-пізнавальних мотивів, що ведуть до розширення кругозору у сфері конфліктологічної компетентності; в) мотивів професійної самоосвіти, які спонукають до самостійного вдосконалення способів пошуку та опрацювання психолого-педагогічної інформації.

3.2. Формування соціальних мотивів готовності до попередження та розв'язання конфліктів: а) широких соціальних мотивів, які полягають в усвідомленні функцій освіти, соціальної необхідності педагогічної діяльності; б) позиційних мотивів, що спонукають до підвищення вчителем власного соціально-професійного статусу; в) мотивів соціально-педагогічної співпраці, співтворчості.

Змістовий блок моделі формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів. Формування зазначеної готовності здійснюється у межах вивчення психолого-педагогічних дисциплін, в яких сконцентровано знання щодо сутності педагогічних конфліктів, їх видів, способів діагностування, методів попередження та розв'язання тощо.

Побудова навчального матеріалу відповідає логіці окремих дисциплін з опорою на теорію і практику. Структурування матеріалу здійснюється з врахуванням генеральної мети, а також можливостей інтеграції змісту окремих дисциплін. Для проектування змістового блоку процесу формування готовності до студентів попередження розв'язання педагогічних конфліктів необхідно:

1. Виокремити склад навчальних дисциплін, що забезпечують формування такої готовності. Відповідно до діючого навчального плану є низка психолого-педагогічних дисциплін («Вступ до педагогічної професії», «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Педагогіка», «Педагогічні технології», «Основи педагогічної майстерності» тощо), які забезпечують між предметні зв'язки і становлять базис для формування готовності студентів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів.

2. Побудувати міжпредметні модулі формування готовності до розв'язання конфліктів. Аналіз навчальних планів дає підстави говорити про можливість побудови єдиного процесу конфліктологічної підготовки студентів на базі міжпредметних модулів. Їхня сутність пов'язана з розкриттям понять конфлікт, педагогічний конфлікт, конфліктна ситуація, психолого-педагогічними механізмами регулювання і ефективного розв'язання конфліктних ситуацій, досвідом педагогічної комунікації, а також мотивацією педагогічного спілкування.

3. Здійснити предметну конкретизацію міжпредметних модулів формування готовності студентів до розв'язання педагогічних конфліктів. Така конкретизація відбувається шляхом аналізу програмного змісту окремих навчальних дисциплін.

Змістовий блок можна поділити на три частини: 1) супутні знання, до яких належать теоретичні відомості з педагогіки, психології, соціальної педагогіки, соціальної психології, психодіагностики; 2) знання з педагогічної конфліктології щодо видів конфліктних ситуацій; 3) технології попередження та розв'язання конфліктних ситуацій.

Технологічний блок моделі формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів. До складу цього блоку входять форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, методи засоби, прийоми формування готовності до попередження та розв'язання конфліктів, засоби діагностики, критерії та показники сформованості готовності, а також комплексна технологія, побудована на базі цього інструментарію. Технологічний блок представлений трьома компонентами: операційно-діяльнісним, дидактико-інструментальним, контрольно-коригувальним.

Технологія формування готовності майбутніх педагогів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів має певну етапність, якій відповідають специфічні форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, діагностичний інструментарій, прийоми конкретизації, класифікації, проблемні питання та завдання, ситуації реальної професійної діяльності тощо.

Організаційно-управлінський блок моделі формування готовності студентів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів розкриває зміст і засоби координації дій викладачів з формування зазначеної готовності.

Висновки. Отже, розроблена нами концептуальна модель має системний характер і складається з комплексу взаємопов'язаних блоків (теоретико-методологічного, цільового, змістового, технологічного та організаційно-управлінського), що забезпечують формування готовності майбутніх учителів до попередження та розв'язання педагогічних конфліктів.

Література

1. Тюнников Ю.С. Социокультурное и педагогическое проектирование: проблемы и перспективы интеграции / Ю.С. Тюнников // Проектирование инновационных процессов в социокультурной и образовательной сферах: матер. междунар. науч.-метод. конф. – Ялта, 2000. – С. 21-25.
2. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
3. Безпалько В.П. Теория учебника / В.П. Безпалько. – М., 1989. – 224 с.
4. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина.– Л., 1983.– 186 с.